

REAKCINĖ LIETUVOS KLERIKALŲ ŠVIETIMO POLITIKA ISTORIJOS MOKYMO KLAUSIMU BENDRO LAVINIMO MOKYKLOJE (1919—1940 m.)

Z. PILKAUSKAS

Istorijos mokymas yra sudėtinė visapusiško mokinių ugdymo ir pasaulėžiūros formavimo bendro lavinimo mokykloje dalis. Klasinėje visuomenėje vyksta kova tarp atskirų visuomenės sluoksnių dėl mokymo turinio, mokymo sistemos, mokymo ir auklėjimo uždavinių realizavimo.

Klerikalai visada atkakliai tvirtino esą neutralūs, apolitiški, abejingi klasiniams prieštaravimams, jų mokymo ir auklėjimo uždaviniai neturį jokių politinių siekimų.

Istorinis problemos tyrinėjimas padeda pasekti klerikalizmo įteisinimo raidos dėsningumus buržuazinėje Lietuvos mokykloje.

Šiame darbe stengiamasi parodyti reakcinę Lietuvos klerikalų švietimo politiką atskirais istorijos mokymo klausimais: klerikalizmo įteisinimą mokyklinėse istorijos programose, klerikalų kovą prieš nekatalikiškų pažiūrų istorijos vadovėlių autorius, „katalikiškų“ vadovėlių rengimą ir metodikos panaudojimą klerikalų tikslams.

Klerikalizmo įteisinimas mokyklinėse istorijos programose

Buržuazinės Lietuvos mokyklos mokymo programos buvo pradėtos ruošti 1919 m. pabaigoje—1920 m. pradžioje¹, dalyvaujant pradinių mokyklų mokytojams bei vidurinių mokyklų vedėjams. Istorijos programos buvo neplačios, su trumpais paaiškinimais. Būdinga tai, kad pirmose programose atsispindėjo tarybinės mokyklos kūrėjų tam tikra įtaka. Tai ypač pasakytina apie vidurinių mokyklų programas², kuriose pažymima utilitarinė pedagogikos pusė. Pažangiųjų mokytojų (A. Busilo, A. Vireliūno ir kt.) dėka programų paaiškinimuose akcentuojama mokinių iniciatyvos, savarankiškumo, kolektyvizmo momentai. Pasisakoma prieš egzistavusių ankstesnėje mokykloje mokinių žinių vertinimo balais sistemą, egzaminų organizavimą, keliant iš klasės į klasę ir kt. Atskiru punktu išreikšta indiferentiška pažiūra tikybos mokymo atžvilgiu³. Programos buvo laikinos ir naudojamos iki 1925 metų. Tais metais pa-

¹ „Švietimo darbas“, 1919, Nr. 1, p. 9; „Švietimo darbas“, 1920, Nr. 1, p. 11—13.

² „Švietimo darbas“, 1920, Nr. 1.

³ Ten pat, p. 13.

sirodė stabilios programos, tačiau, kaip nurodo V. Mikėnas, jų „stabilumas buvo sąlyginis, nes tiek mokymo planai, tiek mokymo programos nuolat keitėsi, buvo pertvarkomi, siekiant vis labiau stiprinti klerikalinę-nacionalistinę ideologiją mokykloje“⁴. Su buržuazinės Lietuvos valstybės įsigalėjimu didėja ir klerikalizmo įtaka mokyklinėse programose. Jau 1920 metų viduryje programos „koreguojamos“, atsižvelgiant į buržuazinės mokyklos tikslus, pašalinant tai, kas buvo pažangu, ką darbo žmonės buvo iškovoję anksčiau. Į visuotinės istorijos kursą įvedamas katalikų bažnyčios istorijos faktų nagrinėjimas. Visuotinės istorijos kurse atskleidžiamas pozityvus krikščionybės vaidmuo istorijoje. Kartu siekiama lyg nutiesti tiltą tarp visuotinės ir Lietuvos istorijos. Nemažai dėmesio katalikybės klausimams skiriama per Lietuvos feodalinio laikotarpio istorijos pamokas pradinėje ir vidurinėje mokyklose⁵. (Pirmutinės žinios apie Lietuvos kunigus. Mindaugo krikštas. Krikščionybės plitimas Lietuvoje. Aukštaičių bei žemaičių krikštas. Bažnyčia, tikyba XVI a. Reformacija Lietuvoje. Bažnytinė unija ir kt.) Įgytos pirmosios sąvokos per visuotinės istorijos pamokas (religija, krikščionybė, katalikybė, kunigai, popiežius ir kt.) gilinamos ir plečiamos per Lietuvos istorijos pamokas. Remdamiesi istorine medžiaga, mokiniai turi daryti išvadas apie katalikybę kaip pažangų reiškinį. Negalima pamiršti ir to fakto, kad jau 1920 metų rugpiūčio 10 d. Žemaičių vyskupas patvirtina laikinąsias tikybos programas, kuriose, be katekizmo, liturgikos, apologetikos, yra įvestas platus visuotinės

ir Lietuvos istorijos kursas⁶. Pastarojo turinys skirtas katalikybės vystymosi problemai. Tendencingą šio kurso pobūdį detaliai konkretizuoja A. Alekna parašyti „Bažnyčios istorijos“ vadovėliai (jų išėjo keturios laidos), kurie vyskupo nurodymu privalomi mokiniams mokytis. A. Alekna aukština katalikybės atstovus, neigiamai atsiliepia apie kitaip mąstančius žmones. Istoriniai įvykiai vertinami taip, kaip jie atsiliepė katalikybės reikalams. Pavyzdžiui, 1863 metų sukilimas apibūdinamas: „Daug blogo nukentėjo katalikų bažnyčia Lietuvoje dėl 1863 metų maišto. Uždėta ant vyskupų ir kunigų sustiprinta priežiūra... Atimta daug bažnyčių; daug vyskupijų paliko be vyskupų“⁷. Kadangi tikybai buvo skiriamos pamokos kiekvienoje klasėje, mokiniai pasidarydavo klerikalams naudingas išvadas apie istorinius faktus, nepaisant kai kurių istorijos programų sudarinėtojų ketinimų „objektyviai“ perteikti istorijos žinias, neišryškinti programos turinio temų. Trumpa pirmųjų istorijos programų apžvalga rodo, kad jos, nepaisant kai kurių demokratinės pažiūros mokytojų, dalyvavusių, sudarant programas, ketinimų, sudarė palankias sąlygas skverbtis klerikalizmui. Jei 1919–1920 m. istorijos ir tikybos programose vos juntamas tarpusavio ryšys, tai 1925 m. istorijos programų paaiškinimuose šis ryšys užfiksuotas ir įteisintas⁸.

1925 metų istorijos programoje buvo stengiamasi dar labiau sustiprinti nacionalistinę-klerikalinę ideologiją. Švietimo ministerija nustatė koncentrinę istorijos mokymą ir mokymąsi. Pradinėje ir vidurinėje mokykloje visuotinės isto-

⁴ V. Mikėnas. Reakcinė buržuazinės Lietuvos švietimo politika darbinio mokymo klausimu pradinėje mokykloje (1919–1940 m. mokymo programų analizė).— Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Pedagogika ir psichologija, VII, 1965, p. 87.

⁵ „Švietimo darbas“, 1919, Nr. 1; „Švietimo darbas“, 1920, Nr. 6–7.

⁶ „Švietimo darbas“, 1920, Nr. 3.

⁷ A. Alekna. Bažnyčios istorija. Antroji pataisyta ir praplatintoji laida. Tilžė, 1919, p. 222.

⁸ Istorijos programos projektas aukštesniosioms ir vidurinėms mokykloms.— Respublikinio pedagoginio muziejaus archyvas, 1925, p. 13.

rijos mokomasi du kartus, o Lietuvos istorijos — tris. Nors programų paaiškinimuose buvo nurodyta, kad mokytojas, dėstydamas istoriją, turi vengti subjektyvumo ir savo pažiūrų mokiniams brūkimo, tačiau kartu buvo reikalaujama „tvirtos pasaulėžvalgos“⁹. Neatsitiktinai „Švietimo darbe“ buvo rašoma, kad „galime drąsiai pasakyti, kad tautos būsimąją istoriją dabar jau skaitome šių dienų jaunuomenės auklėjimo metoduose, veikiančiuose mokykloje“¹⁰. Pačios programos ir jų paaiškinimai labai detalizuoti. Klerikalinio lavinimo ir auklėjimo klausimai dominuoja tiek visuotinės, tiek Lietuvos istorijos kursuose visuose centruose. Tą pailiustruosime vienu viduramžių istorijos pavyzdžiu. Pradedant dėstyti viduramžių istorijos kursą, kaip nurodo programa, mokytojas išaiškina mokiniams priežastis, dėl kurių germanų tautos išgriovė Vakarų Romos imperiją. Tos priežastys būdingos idealistinei buržuazinei historiografijai: Vakarų Romos imperijos gyventojų ištvirkimas, papročių sugedimas, germanų kolonizacija imperatorių laikais. Toliau, nagrinėjant šiuos klausimus, programa nurodo, kad „bažnyčia, barbarams užplūdus, gynė ir globojo pavergtuosius gyventojus, skleisdama krikščionybę barbarų tarpe, o kartu skiepydama jiems Romos kultūrą, ji padėjo barbarams susiliesti su vietos gyventojais. Tokiu būdu atsirado Vakarų Europoje romanizuotos tautos“¹¹.

Bandymas išplėsti istorijos mokymo turinį, pateikiant daugiau katalikų bažnyčios istorijos žinių, siekė klasinių bur-

žuazinės valstybės ir klerikalizmo ideologijos stiprinimo tikslų.

Po fašistinio perversmo mokymo programos buvo pertvarkomos, sistemingai ginant reakcines klerikalizmo pozicijas. 1936 ir 1940 metų programose dar daugiau dėmesio skiriama visuomeniniams mokslams ir jų pajungimui „tautiniams bei religiniams dėsniams“¹². Fašistinė diktatūra mokyklą ir jos dėstomus dalykus, iš jų istoriją, siekė panaudoti prieš didėjančią antifašistinę sąjungą ir revoliucinę darbo žmonių kovą.

Kova prieš nekatalikiškų pažiūrų istorijos vadovėlių autorius

Mokyklinių vadovėlių, ypač istorijos vadovėlių, kaip masinės informacijos žinių priemonių rengimo ir leidimo klausimai pastoviai domino politinius klerikalus. Pirmiausia jie ryžtingai kovojo su tais autoriais, kurių mintys skyrėsi nuo oficialiųjų klerikalizmo dogmų, nuo krikščioniškos pasaulėžiūros.

Mokytojas, kuris nurodydavo savo auklėtiniams J. Trinkūno „Mūsų istorijos pradžiamokslį...“¹³, „pasirodytų visai neturįs sąmonėje atsakomingumo jausmą dėl pareigų... taigi būtų visai šiam darbui netinkas“, — skelbė „Lietuvos mokyklos“ redaktorius Pr. Dovydaitis, todėl, kad autorius, nagrinėdamas pirmykščių žmonių gyvenimą, laikėsi Morgano teorijos apie visuomenės vystymąsi, apie matriarchatą¹⁴.

Krikščioniškų pažiūrų kritiką pykino net tokie dalykai, kaip socialistų laikraščio „Darbininkų balsas“ paminėjimas. Buvo daromos asociacijos su „ne-

⁹ Ten pat, p. 11.

¹⁰ „Švietimo darbas“, 1925, Nr. 5, p. 431.

¹¹ Istorijos programos projektas aukštesniosioms ir vidurinėms mokykloms. Kaunas, 1939, p. 14—15.

¹² Pradžios mokyklos programos, Kaunas, 1940, p. 3.

¹³ J. Trinkūnas. Mūsų istorijos pradžiamokslis vyresniesiems pradžios mokyklos skyriams ir pirmosioms vidurinėsios mokyklos klasėms, II leid., Šiauliai, 1923.

¹⁴ „Lietuvos mokykla“, 1924, I sąs., p. 32.

priklausomos Lietuvos valstybės įsikūrimo priešininkais“¹⁵ ir pan.

A. Busilo istorijos vadovėlis¹⁶ aršiausiai buvo kritikuojamas¹⁷, kad kėlė mintį apie žmogaus atsiradimą iš žemesnių gyvūnų — beždžionių. Viso to užteko, kad apšauktų autorių neišmanėliu, istorijos ne specialistu, taip pat nesilaikančiu mokyklinės programos reikalavimų.

Knygelėje „Kaip gyventa mūsų senelių-prosenelių“¹⁸ buvo rašoma apie tautas, nežinančias religijos, kas aiškiai kirtosi su krikščionių bažnyčios dogmomis ir todėl buvo laikoma mokyklai netinkama¹⁹.

Didžiuliu straipsniu, pavadintu „Kas mūsų vaikams mokyklose dėstoma“, „Lietuvos mokykla“²⁰ puolė J. Murkos „Vaikų darbymečio“ II d. 3-ią leidimą, J. Barono „Gamtos pradžiamokslį“ ir ypač St. Matulaičio istorijos vadovėlį²¹. Jei pirmosios dvi knygelės klerikalams nepatiko dėl kelių sakinių, kurių mintis ne visai palanki bažnyčios mokslui, tai St. Matulaitis kaltinamas „neturįs elementariausio supratimo apie istorijos metodiką“, nes pavaizdavo klasių kovą. Autoriui buvo priekaištaujama, kad jis kelia priežastingumo klausimus, pavyzdžiui, pirmykščio žmogaus, krikščionybės atsiradimą ir kt.

Po konkordato sudarymo katalikų bažnyčios atstovai sekė, kokie vadovėliai buvo naudojami mokyklose, tvirtai pareiškėdavo savo pretenzijas dėl istorijos vadovėlių tendencingumo.

1930 m. spalio mėn. 15 d. Kauno arkivyskupas ir metropolitas J. Skvireckas

raštu Nr. 3027 kreipėsi į švietimo ministrą dėl J. Norkaus „Visuotinės istorijos“ vadovėlio 3-ojo leidimo, naudojamo Šiaulių mergaičių gimnazijoje²². Vadovėliu buvo nusiskundžiama todėl, kad autorius nepalankiai aprašo katalikų bažnyčios vaidmenį istorijoje, o bažnyčios priešininkams simpatizuoja. Toks vadovėlis, anot arkivyskupo, gali sužadinti mokinių nepasitikėjimą katalikų bažnyčia ir jos institucijomis ir todėl „ordinariato įsitikinimu panašiu vadovėliu negali būti leista naudotis mūsų mokyklose“²³.

J. Skvireckas reikalauja imtis žygių, kad Norkaus vadovėlis, kol nebus atitinkamai pataisytas, nebūtų toliau vartojamas.

Arkivyskupo laiškas aiškiai rodo katalikų dvasininkijos pastangas užkirsti kelią bet kokiai bažnyčios kritikai.

Dar 1924 metais Švietimo ministerija išleido įsakymą dėl mokyklų knygynų apvalymo²⁴. Įsakyme nurodyta, kad mokyklų knygynuose Švietimo ministerijos darbuotojai randa nepageidaujamų knygų, visų pirma komunistinio turinio, ir įsako mokyklų direktoriams ir pradžios mokyklų inspektoriams akylai peržiūrėti mokyklų knygynus. Šiuo pretekstu prisidengus, galima buvo nusikratyti visų klerikalams nepageidaujamų raštų. Katalikų bažnyčia įpareigojo kapelionus sekti mokyklų mokymo ir auklėjimo darbo kryptį. Pavyzdžiui, Panevėžio vyskupystės sinodo nutarime kapelionui buvo pavesta stebėti, „kad visa tos mokyklos tvarka, mokytojai,

¹⁵ „Lietuvos mokykla“, 1924, 1 šas., p. 32.

¹⁶ A. Busilas. Istorija vidurinei mokyklai. Priešistoriniai laikai (Pirmykštės kultūros bruožai). Versta iš Jakovlevo ir kt., Kaunas, 1972.

¹⁷ „Lietuvos mokykla“, 1924, 2 šas., p. 88—91.

¹⁸ Kaip gyventa mūsų senelių-prosenelių. Parašė Lunkevičius. Kupiškėnų būrelio vertimas. 1921.

¹⁹ „Lietuvos mokykla“, 1924, 3 šas., p. 131—133.

²⁰ „Lietuvos mokykla“, 1924, 10 šas., p. 439—445.

²¹ St. Matulaitis. Lietuvių tautos istorija. Kaunas—Vilnius, 1923.

²² Valstybinis Kauno miesto archyvas, f. S-208, 1928—1933 m., ap. 2, b. 329, l. 245.

²³ Ten pat.

²⁴ „Lietuvos mokykla“, 1924, 4 šas., p. 191.

programa, kiekvieno dėstomo dalyko vadovėliai būtų persunkti katalikiška dvasia ir kad religija, katalikų bažnyčiai globojant ir prižiūrint, būtų viso mokyimo pagrindas ir vainikas“²⁵. To reikalavo ir kitos Lietuvos vyskupijos.

Klerikalinės krypties istorijos vadovėlių kūrimas

Katalikų bažnyčios atstovai suprato, kad, vien kritikuodami ir reikalaudami pašalinti nepalankius bažnyčiai vadovėlius, savo padėties nepagerins. Buvo imtasi priemonių originaliems vadovėliams paruošti. Lietuvos katalikų mokytojų sąjungos Centro valdyba 1922 metais paskelbė konkursą „katalikiškam“ pradžiamoksliui parašyti²⁶. Konkurso sąlygose pažymėta, kad su ateistinėmis pažiūromis turi būti kovojama ne tik seime, reikalaujant katalikams privilegijuotos padėties Lietuvos visuomeniniame gyvenime, taip pat skiepijamos bažnyčios dogmos mokyklose, ruošiant atitinkamo turinio vadovėlius ir kitas priemones, nes nuo P. Višinskio laikų vadovėliuose vis stipriau reiškiasi indiferentizmas, materializmo dvasia, o modernieji vadovėliai yra tikri žmogaus dvasios nuodai. Konkurso sąlygose buvo pasakyta, kad „iš tokio pradžiamokslio niekas nereikalauja, idant jis prasidėtų ir baigtųsi poteriais... tiktai turėtų savosios mokymo medžiagos, kur pasitaikys tinkamos progos, imti taip pat ir iš religinio bei bažnytinio katalikų gyvenimo srities“. Tokie buvo klerikalinės pažiūros autorių reikalavimai. Autorių koncepcijos išryškėja iš pažiūros į istorinės medžiagos atrinkimo principus, istorinės medžiagos nušvietimo, faktų grupavimo, aiškinimo, vadovėlio struk-

tūros bei apimties, visuotinės bei Lietuvos istorijos santykio ir t. t.

Ypač aktyviai klerikalinio pobūdžio istorijos vadovėlius rašė kunigas Antanas Alekna, klerikaliųjų laikraščių redaktorius, vėliau Kauno universiteto teologijos filosofijos fakulteto profesorius.

A. Alekno filosofines koncepcijas, kurių pagrindą sudaro teistinė pasaulio samprata, ryškiai atskleidžia vienas paskutinių jo vadovėlių, skirtų Lietuvos istorijai²⁷. Įžangoje autorius nurodo istorijos mokymo uždavinius ir praeities ryšį su dabartimi. Istorijos procesą traktuoja iš subjektyviosios idealistinės filosofijos pozicijų, visur aukštindamas krikščionybės pozityvią misiją tautų ir valstybių gyvenime. Anot autoriaus, krikščionybė — žmonijos pažangos variklis ir priežastis. Ir priešingai, tautos, nepatyrusios krikščionybės poveikio, yra pasmerkto regresavimui.

Katalikų tikėjimą laiko daugelio politinių įvykių varikliu ar priežastimi. Pavyzdžiui, Vytauto ir Jogailos santykiai komplikavosi tik dėl to, kad „pasidarė tarp Lietuvos kunigaikščių skirtumas svarbiausiuose dalykuose — tikėjime“, (p. 17). Arba: Katkevičius sumušė švedus „malda, išpažintimi prirengęs kariuomenę“ (p. 47).

Kur tik galima, kelia krikščionybę ir krikščioniškus veikėjus, jų nuopelnus vertindamas pagal tai, kiek jie pasitaravo krikščionybei.

Labai vientisos ir aiškios A. Alekno visuomeninės ir politinės pažiūros. Būdamas privilegijuoto visuomenės sluoksnio narys, A. Alekna laikosi konservatyvių pažiūrų į visuomenines santvarkas, priimdamas jas status quo požiūriu. A. Alekna mato feodaliniėje Lietuvoje egzistavusią socialinę nelygybę, visuomenės suskilimą į turtinguosius ir betur-

²⁵ J. Ragauskas. Klerikalinis auklėjimas Lietuvos mokyklose buržuazijai valdant.— „Tarybinis mokytojas“, 1954 m. liepos 29 d.

²⁶ „Lietuvos mokykla“, 1922, 12 sąs., p. 545.

²⁷ A. Alekna. Lietuvos istorijos pradžiamokslis. Kaunas, 1925.

čius, išnaudojimą (p. 52—53), tačiau socialinės neteisybės klausimo nekelia. Jis moralistas, apsiribojęs tik etine privilegijuotos visuomenės kritika ir nesupratęs išnaudotojiškos santvarkos esmės.

Po fašistinio perversmo ypatingas dėmesys kreipiamas į klerikalizmo ir nacionalizmo suliejimą istorijos vadovėliuose. Pažymėtina P. Penkausko veikla. Jis atvirai pareiškia tikruosius buržuazinės mokyklos uždavinius ir Lietuvos istorijos mokymo tikslus.

Penkauskas išreiškia reakcingo politinio klerikalizmo pažiūrą į švietimą. Jis nurodo, kad „pradžios ir vidurinioji mokykla savo mokinį-mokinę turi išmokyti lietuviškai kalbėti, lietuviškai mąstyti ir jausti, lietuviškai elgtis ir gyventi... mokykla turi visokiais būdais gairinti ir stiprinti mokiniuose lietuvių tautinių reikalų, troškimų ir siekimų supratimą“²⁸.

Modifikuotus klerikalinės pakraipos istorijos vadovėlius rašė V. Daugirdaitė-Sruogienė²⁹. V. Daugirdaitė-Sruogienė daugelį metų dirbo istorijos mokytoja gimnazijose, todėl gerai pažinojo mokinio psichologiją. Jos vadovėliai gausiai iliustruoti, juose yra chrestomatijos elementų, daug įvairių uždavinių ir klausimų.

Skirtingai nuo aukščiau minėtų autorių karingasis V. Daugirdaitės-Sruogienės klerikalizmas daugelyje vietų masuojamas pompastiškais katalikų bažnyčios faktų aprašymais, vengiama tiesmukumo.

V. Daugirdaitės-Sruogienės filosofinės ir visuomeninės politinės pažiūros aiškios. Ji idealistinės filosofijos atsto-

vė, ginanti išnaudotojiškos visuomenės reikalus. Istorijos faktai tarnauja jos keliamų uždavinių iliustravimui.

„Katalikiškus“ istorijos vadovėlius rašė P. Klimaitis, P. Sležas ir kiti klerikalinės pažiūros autoriai.

Katalikybės propagavimo ir gynimo tendencija ryški ir pradinių mokyklų skaitymo knygose, pateikiančiose istorinio pobūdžio medžiagą. Pavyzdžiui, M. Vasiliausko skaitymų knygos „Rūtėlė“ įvade į krašto mokslo kursą plačiai aprašytas Biržų apskrities Pasvalio valsčiaus Skrebotiščio bažnytkaimis. Anot autoriaus, šiame idealiame kampelyje egzistuoja patriarchaliniai santykiai, gyventojai nežino socialinės nelygybės, išnaudojimo, visi yra „dorovingi, darbštūs ir pamaldūs piliečiai“³⁰.

Autorius visą laiką gėrasi „idealiais“ Lietuvos kunigaikščiais, rūpestingai aprašinėja bažnyčias, šventas vietas.

Klerikalinio pobūdžio medžiaga glaudžiai siejama su nacionalistine, iškraipanti tikruosius istorijos faktus.

M. Karčiauskienė nurodo, kad „tokių reakcingų skaitymo knygų pasirodymas padarė daug žalos Lietuvos mokyklai. Jos iškreiptai parodė supančią aplinką, auklėjo vaikus reakcine dvasia, pasunkino pažangių skaitymo knygų autorių bei mokytojų-praktikų padėtį“³¹.

Istorijos vadovėliai tendencingai auklėjo Lietuvos visuomenę ir ypač jaunąją kartą. Pateikiami istorijos faktai, jų sistema, aiškinimas, medžiagos dėstymo metodai bei būdai buvo pajungti buržuazinės klerikalinės istoriografijos reikalavimams.

²⁸ Doc. Pr. Penkauskas. Lietuvos istorija. Vadovėlis 4-am pradžios mokyklos skyriui ir 1-ajai vidurinės mokyklos klasei. Kaunas, 1931, p. 3.

²⁹ V. Daugirdaitė-Sruogienė. Lietuvos istorija. Vadovėlis gimnazijoms. Kaunas, 1935; V. Daugirdaitė-Sruogienė. Istorijos vadovėlis Klaipėdos krašto mokykloms. Klaipėda, 1935.

³⁰ Gerutis. Rūtėlė. Skaitymai III-am pradžios mokyklos skyriui. Kaunas—Marijampolė, 1931, p. 249.

³¹ M. Karčiauskienė. Buržuazinės Lietuvos reakcingos švietimo politikos įtaka pradinių mokyklų skaitymo knygų turiniui.—Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Pedagogika ir psichologija, I, 1962, p. 153.

Metodikos panaudojimas klerikalizmo skiepijimui

Įsigalėjus buržuazinei santvarkai, istorijos dėstymo metodikos klausimai buvo sprendžiami labai lėtai. Pagrindinis mokytojų dėmesys nukreiptas į buitinius-ūkinius klausimus. Domėtis istorijos dėstymo metodikos klausimais trukdė ir neteisinga pažiūra į istoriją kaip į mokymo dalyką. Pavyzdžiui, Juozas Gobis rašė, kad „istorija ir geografiija kaip neegzaktiniai, netikslūs mokslai lengviau vaikų proto pervirškinami negu tikslūs sistemingi mokslai... vaikams patinka žinių nesistemingumas, palaidumas“³².

V. Biržiška pažymi, kad iš istorijos mokytojo buvo reikalaujama gerai žinoti savo dėstomąjį dalyką, mylėti vaikus, palaikyti su jais geriausius santykius. Dėstymo metodus pasirinkdavo kiekvienas istorijos mokytojas pagal savo sugebėjimus, pedagoginį išprusimą, mokymo uždavinius. Dėstymo metodikos klausimai buvo laikomi neesminiais³³. Mokytojų tarpe plačiai buvo paplitęs teiginys, kad mokytojo asmuo ir gabumai viską nusveria, kaip pasielgti pamokoje, parodys „įkvėpimo minutes“ — buvo ne naujas reiškinys pedagogikoje³⁴. Aišku, kad tik maža dalis mokytojų — talentingiausiasieji sugebėdavo įdomiai ir rezultatyviai praveisti pamokas, o didžioji dalis vesdavo pagal nusistovėjusį šabloną, senus dėstymo metodus, neatsižvelgdami į vaikų psichologiją ir jų „susidomėjimo evoliuciją“³⁵.

Klerikalai sugebėjo istorijos dėstymo metodiką panaudoti religingumo bei

tautiškumo auklėjimui. Istorijos programoje pabrėžiamas klerikalų parengtas katechizavimo metodas dėstyti krikščionių tikyba klausimų ir atsakymų forma plačiai paplito pradinė mokyklų mokyimo procese³⁶.

Klerikalai, suprasdami mokytojo asmenybės vaidmenį mokyme³⁷, stengėsi pateikti tokius pamokų aprašymus, kurie orientuotų mokytojo „įkvėpimo minutes“ palankia nacionalizmo ir klerikalizmo ugdymo linkme. Tokios metodinės rekomendacijos buvo spausdinamos fašistiniuose pedagoginiuose žurnaluose ir turėjo būti pedagoginės praktikos etalonu. Tas ypač lietė pradinė klasių mokytojus, kurių dauguma buvo menkliau išsilavinę už gimnazijos mokytojus. Katechizacijos metodu nebuvo galima išmokyti mokinius sąmoningai protauti, išsamiai reikšti mintis. Dažnai mokytojų klausimai liedsdavo neesmines fakto ar reiškinio puses, versdavo mokinius spėlioti. Klerikalus domino ne pažintinė, o auklėjamoji pamokos pusė. Štai kaip buvo rekomenduojama tėvynės pažinimo pamokoje III skyriuje vesti temą „Vilnius“ (mokytojos pokalbis su mokiniais):

— Tai nuvažiavę į Vilnių, ką pirmiausia aplankysite?

— Gedimino pilį.

— Kas dar ypatingai brangus Vilniuje?

— Aušros vartai.

— Ten yra ant vienu vartų koplytėlė, kurioje yra didelis dievo motinos paveikslas.

— Labai teisingai. Aš jums parodysiu Aušros vartų nuotraukėlę³⁸.

³² J. Gobis. Vaikų idealai (pedagoginės psichologijos bruožai).— „Lietuvos mokykla“, 1922, 12 sąs.

³³ „Mokykla ir gyvenimas“, 1921, Nr. 6—7.

³⁴ Istorijos programos projektas aukštesniosioms ir vidurinėms mokykloms.— Respublikinio pedagoginio muziejaus archyvas, 1925, p. 11.

³⁵ J. Geniušas. Epizodiškoji istorijos kurso metodika. Kaunas, 1927, p. 3.

³⁶ „Lietuvos mokykla“, 1937, Nr. 4, p. 297.

³⁷ „Lietuvos mokykla“, 1938, Nr. 8—9, p. 483.

³⁸ „Lietuvos mokykla“, 1939, Nr. 12, p. 779.

Po to seka platus mokytojos pasakojimas apie lietuvių religingumą, Aušros vartų lankymą, meldimąsi ir pan. Tos žinios įtvirtinamos klausimais. Po to panašiai nagrinėjama Vilniaus katedra ir kt.

Istorijos pamokų metodika gimnazijoje buvo panaudojama klerikalizmo tikslams. Tai ypač būdinga klerikalinės pažiūros istorijos vadovėlių autoriams, sudarantiems metodinio darbo sistemą. P. Klimaičio, P. Šležo ir kitų vadovėliuose klerikalinės pažiūros buvo formuojamos, mechaniškai atgaminant tekstą, panaudojant klausimus kas? kada? kur? Tokia metodinio darbo sistema mažai duodavo naudos, neskatino mokinių aktyviau domėtis istorija. Todėl buvo ieškoma tobulesnių, efektyvesnių mokyimo sistemų. Šia prasme išsiskiria V. Daugirdaitės-Sruogienės veikla, siekiant, kad „mokiniuose būtų sužadintas sąmoningas istorijos pažinimas“³⁹. Remdamasi įvairių šalių istorijos dėstyimo metodikos praktika, V. Daugirdaitė-Sruogienė pateikia tokių tipų užduotis: 1) kraštotyrimo pobūdžio; 2) laiko skaičiavimo; 3) chronologijos ir įvykio ryšio įtvirtinimo; 4) darbo su žemėlapiu; 5) darbo su iliustracijomis; 6) palyginimo; 7) analizės; 8) sintezės; 9) kūrybinių rašinėlių; 10) mokinio asmeninės nuomonės pareiškimo; 11) sąvokų aiškinimo ir t. t.

Tačiau tos užduotys, reikalaujančios nemažo mokinių aktyvumo, savarankiškumo, primetė mokiniams klerikalines

pažiūras. Štai, pavyzdžiui, mokiniai turėjo atlikti laiko skaičiavimo uždavinius bibline tematika. (Kuriame šimtmetyje mirė Kristus, jei jis tuomet buvo 33 metų amžiaus? p. 9.) Remiantis istorine medžiaga, buvo reikalaujama atkurti praeities vaizdus, lavinti vaizduotę, atmintį. Tačiau šiam uždaviniui spręsti buvo siūloma netinkama medžiaga, aukštinanti katalikų bažnyčią, falsifikuojanti istorijos tikrovę. (Įsivaizduokite, kad jūs dalyvaujate kryžiaus kare. Aprašykite savo įsivaizduojamus nuotykius — p. 39. Aprašykite vieną dieną, praleistą vienuolyne — p. 39.) Kokius „nuotykius“ galėjo aprašyti moksleivis, jeigu kryžiaus karai buvo aiškinami kuo palankiausiai krikščionių bažnyčiai, idealizuojami?

V. Daugirdaitės-Sruogienės vadovėlių metodinė sandara yra aiškiai tendencinga, dar labiau stimuliuojanti klerikalinės ir nacionalistinės ideologijos skverbimąsi į mokinių sąmonę.

Trumpa nagrinėjamo laikotarpio istorijos programų, vadovėlių, pedagoginės literatūros, metodinių straipsnių charakteristika rodo klerikalizmo atkaklų, apgalvotą skverbimąsi į bendro lavinimo mokykloje dėstomą istorijos kursą. Istoriją buvo stengiamasi panaudoti religinės pasaulėžiūros, buržuazinės ideologijos diegimui mokinių sąmonėje.

Galima tvirtai teigti, kad klerikalų skelbiamas buržuazinės mokyklos apolitiškumas yra viena iš priemonių, masuojanti politinius tikslus.

РЕАКЦИОННАЯ ПОЛИТИКА ПРОСВЕЩЕНИЯ ЛИТОВСКИХ КЛЕРИКАЛОВ В ОБЛАСТИ ИСТОРИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ (1919—1940 гг.)

З. ПИЛКАУСКАС

Резюме

Историческое образование является составной частью всестороннего развития учащихся и формирования мировоззрения в общеобразовательной школе. В классовом обществе постоянно продолжается борьба между отдельными общественными группами по вопросам содержания обучения, школьной системы, реализации учебно-воспитательных задач.

Клерикалы всегда упорно утверждали, что являются нейтральными, нечастными к классовым противоречиям, а тем самым не имеют никаких политических целей в области обучения и воспитания.

Историческое исследование проблемы помогает определить закономерности утверждения клерикализма в школах буржуазной Литвы.

В данной статье анализируется реакционная политика просвещения литовских клерикалов по следующим вопросам: утверждение клерикализма в школьных учебных программах по

истории, борьба клерикалов и клерикальной буржуазии против авторов учебников истории, придерживающихся точек зрения, противоречащим католическим догмам, создание «католических» учебников по истории и использование методики ее преподавания в клерикальных целях.

Анализ программ по истории, а также учебников, педагогической литературы, методических статей за 1919—1940 гг. показывает планомерное, упорное проникновение клерикализма в предмет «истории», преподаваемый в общеобразовательной школе. История как учебный предмет использовалась для утверждения религиозного мировоззрения, буржуазно-клерикальной идеологии в сознании учащихся.

Можно утверждать, что проповедуемая клерикалами аполитичность буржуазной школы является одной из форм демагогии, маскирующей политические цели.

REACTIONARY POLICY OF LITHUANIAN CLERICALS IN TEACHING HISTORY AT GENERAL-EDUCATION SCHOOLS (1919—1940)

Z. PILKAUSKAS

S u m m a r y

History teaching is a constituent of pupils' all-round development, of their world outlook formation at general-education schools. In class society various social strata struggle for the content of education, the teaching system, for the realization of teaching and educational goals.

The clericals used to stress their neutrality, indifference to politics, and class contradictions. Consequently, they alleged that their teaching and educational goals did not reflect any political aspirations.

Historical investigations of the problem help to disclose the regularities in the legitimation of clericalism in bourgeois Lithuanian school.

This paper deals with the reactionary educational policy of Lithuanian clericals on several issues: legitimation of

clericalism in school syllabi of history, the struggle of clericals and clerical bourgeoisie against the authors of non-clerical outlooks, for pro-Catholic textbooks and methods of history teaching.

The syllabi, textbooks, literature on history and articles on methods of teaching published from 1919 to 1940 were analysed. The data received disclose a systematic and determined character of the infiltration of clericalism into schools of general education. History as a subject was used for the formation of the religious outlook and bourgeois-clerical ideology of pupils.

Thus, the so-called indifference to politics in Lithuanian bourgeois schools proclaimed by the clericals was but a demagogic trick, masking political goals.